

ДОКЛАД

за актуализация на Композитния индекс

„Икономика на светло“

към месец юни 2019 година

Този доклад съдържа направената през месец юни 2019 година актуализация на стойността на Композитния индекс „Икономика на светло“. В него са представени и коментирани новите стойности на различните показатели, формиращи Индекса и те са сравнени със стойностите от предходната актуализация, която е към месец юни 2018 година.

Структурата на доклада е следната:

В Раздел 1. е представено кратко резюме с основните резултати и констатации от изчислението на Индекса.

В Раздел 2. са представени и детайлно анализирани конкретните данни, които са претърпели промяна при настоящата актуализация.

В Раздел 3. е анализирана динамиката на показателите от статистическия компонент на Индекса, както и самият компонент като цяло, на базата на извършената актуализация.

Динамиката на показателите от социологическия компонент на Индекса е разгледана в Раздел 4.

В Раздел 5. са изведени основни изводи и са анализирани причините, довели до изменение на стойностите на Композитния индекс “Икономика на светло“.

1. Резюме

Всяка година в периода април - май Националният статистически институт (НСИ) публикува „предварителни“, а до края на месец септември - „окончателни“ данни за икономиката на страната и за основните макроикономически показатели за предходната година. В някои случаи поради промяна на методологията или на базите за изчисление се публикуват и „ревизирани“ данни за предходни години. В съответствие с този график на публикуване на официалните статистически показатели

актуализация на Индекса се извършва два пъти годишно – първо през периода май - юни с предварителни данни и после през следващата година при новото изчисление на индекса той се преизчислява за минали години с окончателни и ревизирани данни.

През октомври 2018 година след публикуване от НСИ на окончателните макроикономически данни за 2017 година не беше извършена актуализация на статистическия компонент на Композитния индекс, което наложи при настоящата актуализация да бъдат ревизирани данните за предходни години и Индексът да бъде преизчислен.

Тъй като НСИ публикува ревизирани данни за периода 2014 - 2017 година за крайните потребителски разходи на домакинствата, ревизирани данни за 2017 година за условно начислената рента на жилищата, заемани от собствениците им, както и ревизирани данни за социалните трансфери в натура, извършвани чрез пазарни производители от "Държавно управление", при настоящата актуализация на Индекса, която използва наличните към юни 2018 година статистически данни, се наложи също така да бъде извършена ревизия на показателя „ДДС“ за 2014, 2015, 2016 и 2017 година. Подобна ревизия на подиндекса „ДДС“ беше извършена вече и в предходни години.

Ревизирани данни бяха публикувани и за търговията на България със страни от ЕС и със страни извън ЕС, което наложи преизчисляване на подиндекса “Външна търговия“, което доведе до незначителната промяна и на самия Композитен индекс за минали години.

В периода март - май 2019 година беше проведено традиционното социологическо проучване с панел респонденти, резултатите от което при настоящата актуализация бяха използвани за изчисляване на социологическия компонент на Индекса.

При последното изчисляване за 2017 година стойността на Композитния индекс беше 74,78. Новите изчисления на база окончателните и ревизирани макроикономически статистически данни за 2017 година водят до корекция на стойността му до 74,55.

В резултат на преизчисляване стойностите на подиндекса „Външна търговия“ за периода 2014 – 2017 година се промени и целият динамичен ред на подиндекса, което доведе до незначителна корекция на стойността на Композитния индекс за всяка от годините, в които той е бил изчисляван. В следствие на изменението на подиндексите „ДДС“ и „Външна търговия“ за 2017 година, стойността на КИ за 2017 година се понижи незначително, но общата тенденция и посоката на изменение не се промениха.

За периода 2010 - 2013 година включително стойността на Композитния индекс „Икономика на светло“ трайно се покачва. През 2014 година Индексът отбеляза спад спрямо 2013 година, като тревога будеше фактът, че през 2014 година се обърна тенденцията Индексът да бележи постоянен тренд на нарастване.

Спадането на Индекса за 2014 спрямо 2013 година не се оказа част от устойчива тенденция. Напротив, в периода 2015 - 2017 година Композитният индекс започна отново да се покачва, дори темпът му на растеж се ускори. Днес се отчита рекордно повишение на стойността на Композитния индекс „Икономиката на светло“, като през 2018 година той е с 4,55 пункта по-висок спрямо стойността му от 2017 година.

Динамиката на изменение на Композитния индекс в рамките на целия период на изчисление показва ускоряване на тенденцията на „изсветляване“ на икономиката. През периода 2011 – 2013 година Композитният индекс нараства плавно, докато за 2014 година бележи спад от 1,17 пункта. През 2015 година КИ отново връща тенденцията си на растеж, нараства с 1,26

пункта и компенсира спада от 2014 година. През 2016 година КИ „Икономика на светло“ ускорява растежа си и се увеличава с 2.90 пункта, като достига стойност от 71.81 пункта. През 2017 година стойността на Композитния индекс „Икономика на светло“ е 74.55, като отбелязва ръст от 2.74 пункта спрямо 2016 година. През 2018 година Композитният индекс „Икономика на светло“ е с рекордна стойност - той нараства с 4.55 пункта спрямо стойността му от 2017 и достига стойност – **79.10**.

Факт е, че е на лице допълнително ускоряване на темпа в динамиката на Композитния индекс в посока на свиване на неформалната икономика, което несъмнено се дължи както на благоприятната глобална конюнктура, така и на предприетите систематични мерки от законодателната и изпълнителната власт при едно добро взаимодействие с организирания бизнес от „светлата икономика“.

Причините за динамиката на Индекса от 2010 до 2018 година са разнопосочни. От една страна, през периода 2011 - 2013 година имаше засилване на мерките на правителството в борбата за намаляване на неформалната икономика и те безспорно дадоха резултат. Извършени бяха промени както в нормативна уредба, така и в правоприлагането, по-важните от които бяха: свързването онлайн на търговски обекти с Националната агенция за приходите, възстановяването на митническото дознание, въвеждането на измервателни прибори при производителите на алкохолни продукти и горива, засилване и по-добра координация на проверките при трудовите инспекции и т.н.

През 2014 година също има решения в тази посока - въведени бяха мерки в областта на ДДС – фискален контрол на стоки с висок фискален риск, обратно начисляване на ДДС и касова отчетност на ДДС. През 2015 и 2016 година бяха направени редица нормативни промени и бяха въведени

мерки в посока електронизация на услугите на НАП и Агенция “Митници“, подобряване на контрола и оптимизация на функциите на приходните агенции, което доведе до повишаване на събираемостта на публичните вземания. **Още тогава беше отбелязано, че тези мерки ще „прехвърлят” някои от положителните ефекти, в това число и постъпления в бюджета, към бъдещи периоди. В резултат на това през 2015, 2016, 2017 и 2018 година Композитният индекс нараства общо със 11.45 пункта и достигна рекордно висока стойност в размер на 79.10 пункта.**

Няма съмнение, че върху единственото спадане в историята на изчисляването на Индекса през 2014 година беше оказала влияние и продължаващата икономическа криза, както и високата степен на несигурност и нарастващото напрежение, свързани с външнополитически и външноикономически рискове, каквито бяха на първо място дълговата криза в съседна Гърция и войната в близка Украйна.

Много важни причини за спадането на Композитния индекс през 2014 спрямо 2013 година беше и общата вътрешнополитическа несигурност (служебно правителство и предсрочни парламентарни избори), както и възникналата в средата на годината банкова криза (фалит на КТБ) и свързаната с нея икономическа несигурност.

Днес едни от изброените по-горе фактори не са актуални, а други трябва да се разглеждат в по-друг контекст – най-вече като генератори на евентуални бъдещи рискове и заплахи за разрастване на „сивата икономика“ и неформалната заетост.

На първо място - вътрешнополитическото положение не оказва отрицателни ефекти, които да провокират разширяване на „сивата“ икономика и на неформалната заетост. В периода 2015 - 2018 година имаше определена ескалация на междупартийната риторика, свързана с вече

поведени избори за президент и национален парламент, но това не се отрази негативно на икономиката. Очевидно тази категория изборни кампании и евентуалните свързани с тях промени не притесняват бизнеса и предприемачите и не провокират сиво поведение, което само по себе си е добра новина.

Относителната политическа стабилност през този период се отрази положително на състоянието на икономиката, като тази тенденция продължи и през 2018 година. Политическа конфронтация не липсваше, но последиците от нея изобщо не бяха от такъв характер, че да предизвикат каквито и да е реакции в посока на бягство към „сивата икономика“.

И през 2018 година съвместни проверки на НАП, ГИТ и полиция доведоха до мотивирането на действия за намаляване на сивите практики в сферата на трудовите отношения, както и за изобличаване на фискални нарушения. Независимо от това обаче изсветляването на трудовоправните отношения остава сред тези с най-ниски стойности.

Националната агенция по приходите проведе много успешна контролна кампания спрямо фирми с голяма касова наличност, която ограничи сивите практики, като осигури прозрачност и спазване на закона. Година след началото на проверките на НАП сумата, налична в касите на дружествата, намалю с 5 милиарда лева и беше отчетено увеличение на данъка върху дивидентите с над 130 милиона лева.

Тази акция влезе в добра синергия с друга кампания: „Заплата в плик“. Тя ефективно намалява риска от нелоялна конкуренция чрез укриване на част от работните заплати чрез нерегламентираното им плащане „в плик“, като информира работниците и служителите за това какви загуби претърпяват, когато се съгласяват да не бъдат осигурявани на реалния им доход и да вземат част от заплатата си в плик. На специално създаден сайт – <https://zaplatavplik.bg> всеки може да изчисли колко

би загубил през следващите 30 години, ако се осигурява на по-нисък от реалния си доход чрез т. нар. „калкулатор на загубите“.

Трябва да се подчертае успешната работа по анализи на риска за предотвратяването на данъчни измами на дирекция „Управление на риска“ в Национална агенция за приходите. Тази дейност би трябвало да бъде откроена в нейната цялост. На база на направените специални анализи дирекцията изготвя програми за прилагане на мерки, така че ресурсите на НАП да бъдат насочени приоритетно към областите с най-висок риск от данъчни измами и неспазване на данъчно-осигурителното законодателство от групи от данъкоплатци (браншове). По този начин се оценява значимостта на рисковете, тяхната вероятност (колко често се случват) и причините за тяхното съществуване. Целта на мерките, които залягат в програмите, е намаляване на разликата между данъците, които трябва да бъдат декларирани и данъците, които фактически се декларират, като търсеният ефект от прилагането им е промяна на поведението на данъкоплатците. След прилагането на мерките се извършват оценки на ефекта - т. е. доколко успешно е намаляването на влиянието на рисковете.

Напредъкът през 2018 година би бил невъзможен без редица законодателни действия, предприети през 2017 година, които бяха отбелязани и в предишния доклад за Композитния индекс „Икономика на светло“. Те са свързани с приемането на Закон за изменение и допълнение на Данъчно-осигурителния процесуален кодекс и Закона за изменение и допълнение на Закона за данък върху добавената стойност¹.

---

¹ През 2017 година беше приет Закон за изменение и допълнение на Данъчно-осигурителния процесуален кодекс и Закона за изменение и допълнение на Закона за данък върху добавената стойност, които категорично са насочени към ограничаване на неформалната икономика и сивите практики.

Със ЗИД на ДОПК се прецизира комплексното административно обслужване, като НАП, Агенция „Митници“ и общините ще предоставят служебно по електронен път информация за наличие или липса на задължения, което намалява административната тежест и рисковете от сиви практики и корупция.

През 2018 година бяха гласувани промени в Наказателния кодекс, с които се криминализира разпространението и държането на акцизни стоки без бандерол. Внесеното предложение за изменение и допълнение на чл. 234 от Наказателния кодекс въвежда правна възможност за търсене на наказателна отговорност на лицата, произвеждащи и разпространяващи нелегално акцизни стоки, и създава механизъм за превенция на това нелегално производство. Контролът на акцизните стоки се сблъска все по-често с нови предизвикателства с оглед на динамиката на сивата икономика в страната, което налага законодателството непрекъснато да бъде актуализирано, за да се даде възможност за прилагане на ефективни мерки за превенция от страна на държавата.

Благоприятно отношение към подобряването на бизнес средата има извършената промяна в Закона за счетоводството. Началото на тази промяна дойде с внесенния законопроект за изменение в чл. 37, ал. 2 от Закона за счетоводството. Внесените предложения инициираха обсъждания, които доведоха до приемане на промени, по смисъла на които 3 637 микропредприятия - акционерни дружества и командитни дружества с акции, от 1 януари 2019 година бяха освободени от задължителен одит на годишните финансови отчети. Те бяха натоварени с неприсъща и неизисквана от европейските регулации административна и финансова тежест, а именно - задължителен одит на финансовите отчети. Това означава допълнителни разходи на време, средства и човешки ресурси за тези предприятия, без никаква практическа полза както за тях, така и за бюджета. Направените нормативни промени значително облекчиха административната тежест и елиминираха ненужни разходи за този кръг

Със ЗИД на ЗДДС се противодейства на лицата, които избягват регистрация по този закон при извършване на облагаема дейност за определен период от годината. Допълни се разпоредбата за регистрация, с която данъчнозадължените лица се задължават да подадат заявление за регистрация в 7-дневен срок от датата, на която могат да направят обосновано предположение, че ще достигнат облагаем оборот от 50 000 лв. или повече в рамките на текущия и следващия месец. Приети са изменения, свързани с облекчаване и оптимизиране на процеса на деклариране, като се въведе приоритетно електронно деклариране.

задължени лица. Извършената промяна на Закона за счетоводството пряко подобри бизнес средата в България.

През 2018 година продуктивни се оказаха усилията на ИА ГИТ за своевременното актуализиране на системата за онлайн предоставяне, регистриране и отчитане на образците на договори по чл. 114а от Кодекса на труда за наемане на работници за краткотрайна сезонна селскостопанска работа при обработка на насажденията и прибирането на реколтата от плодове, зеленчуци, розов цвят и лавандула. Онлайн базираната система за регистриране и отчитане на образците на договори по чл. 114а от Кодекса на труда намали административната тежест, времето за администриране и облекчава отчитането на едnodневните трудови договори.

Трябва да отбележим също така, че Министерството на културата провежда успешна политика по отношение на изсветляването на „сивия сектор“ на пазара на разпространение на телевизионни програми. Подкрепа на това заключение е предложеният пакет изменения в Закона за авторското право и сродните му права, насочени към предотвратяване на сиви практики посредством укриване на реалния брой абонати от страна на някои телевизионни оператори. Законопроектът предоставя на длъжностните лица правото да използват автоматизирани средства за контрол - уреди и компютърни програми, одобрени по съответния ред, чрез които да установяват нарушенията дистанционно. Въвеждането на такава възможност позволява контролният орган да констатира нарушението от работното си място, което е от изключителна важност, с оглед на много ограничения му административен капацитет.

Напредък в усилията за изсветляване на „сивата икономика“ отбеляза и Министерството на туризма със създаването на единната система за туристическа информация (ЕСТИ). Тя дава възможност да се увеличат приходите от нощувки и да се ограничат сивият сектор и нелоялната конкуренция. ЕСТИ в реално време

свързва по защитени канали информационните регистри на хотелите и местата за настаняване с Министерството на туризма, НАП, МВР и общините.

От 20 февруари 2019 г. започна тестовото въвеждане на база данни в ЕСТИ. Проектът стартира в Столична и други 4 пилотни общини, а до 1 октомври 2019 г. трябва да получи национален обхват, като бъде въведена информация за всяко място за настаняване в страната. Предвижда се гратисен период за адаптация на бизнеса.

При достигане на пълна функционалност ЕСТИ ще допринесе за отчитане на истинския брой настанени туристи в туристическата база и ползваните от тях нощувки, което ще доведе до увеличаване на размера на отчетените приходи от нощувки и допълнително ще гарантира сигурността на постъпленията от туризъм в държавния бюджет. Системата ще оптимизира събираемостта на постъпленията от данъци и такси, свързани с туристическата дейност, ще изсветли реалните приходи в отрасъла и ще ограничи сивия сектор в него.

Заслужава да се отбележи, че изсветляването на икономиката през 2018 година беше подкрепено от продължаващия ефект от някои секторни политики и промени в законодателството, най-вече в сферата на енергетиката, прокарани през 2017 година и отбелязани в предишния доклад².

На второ място – и за 2018 година трябва да се отбележи, че оживлението и ръстът на икономиката продължават да са факт, но със сигурност щяха да бъдат постигнати и по-добри резултати, ако не бяха продължаващите неблагоприятия в някои държавни политики.

---

² Такъв е положителният пример с осъществените промени в чл. 100 на Закона за енергетиката се гарантира прозрачността на българския електроенергиен пазар. Продажбата на електрическа енергия чрез платформите на борсовия оператор по принцип гарантира стабилността на сектора като цяло и препятства нерегламентираните търговски практики и злоупотреби. Централизирането на първичното предлагане на електрическа енергия на търговските платформи за продажба на БНЕБ по принцип предполага определянето на обективна пазарна цена на електроенергията.

В сектор „Енергетика“ все още продължава поддържането на непазарното и привилегировано положение на производителите на електроенергия от възобновяеми енергийни източници и от когенерация, както и на така наречените „американски централи“. Към този проблем се прибавиха и някои спекулации около осигуряването на така наречения „студен резерв“, които предизвикаха остра реакция сред обществото.

Не може да се подмине и станалият хроничен проблем около определянето на размера на минималната работна заплата (МРЗ). Политиката на невъздържано нарастване на МРЗ продължава и това съответно води до надценяване на труда на най-нискоквалифицираните работници, изцяло за сметка на средноквалифицираните и висококвалифицираните, затруднява наемането на хора с ниска квалификация и ги изпраща в сивия сектор или на социални помощи.

След като години наред Европейската комисия продължаваше да настоява страната ни да въведе механизъм за обективното определяне на МРЗ, последва своеобразно преместване на мястото на тази тема от националната полемика в доклада за специфичните препоръки към държавите членки на ЕС. Най-вероятно за това допринесоха и усилените дебати по въпроса между социалните партньори, провеждани с активното посредничество на МТСП. Това беше изтълкувано погрешно и превратно най-вече от страна на синдикатите и въпросите за въвеждане на честен и прозрачен механизъм за определяне на минималната месечна работна заплата, както и за евентуалното въвеждане на минимални работни заплати по икономически дейности бяха дълбоко „замразени“. Междувременно средносрочната бюджетна прогноза и анонсите на синдикатите вещаят поредното голямо, напълно необосновано и икономически вредно увеличение на минималната работна заплата.

АИКБ апелира към Европейската комисия да продължи да настоява за въвеждане на честен и прозрачен механизъм за определяне на минималната месечна работна заплата (МРЗ), включително посредством инструмента на специфичните препоръки към България в рамките на Европейския семестър.

Всички разумни и добросъвестни изследвания в областта на колективното договаряне и на политиката по доходите показват, че проблемите с доходите в България не се дължат на несправедливо разпределение на БВП. Големият проблем е, че България продължава да изостава чувствително спрямо средната за ЕС производителност на труда, но ръстът на възнагражденията у нас изпреварва ръста на производителността на труда.

Едновременно с това данните от европейската статистика показват, че в страните от ЕС, където няма регламентирана месечна МРЗ, безработицата е с 40 % по-ниска, а среднопретеглената работна заплата е 1,66 пъти по-висока от същата за групата държави с регламентирана месечна МРЗ, към които държави се отнася и България.

Това се дължи в много голяма степен на съществуващата там система на договаряне на минималните работни заплати по отрасли и икономически дейности. Постигнатото високо ниво на ефективност на социалния диалог там прави излишна и ненужна минималната работна заплата за съответните страни.

Ето защо АИКБ предлага да се работи систематично и интензивно в посока на развитието на социалния диалог на отраслово ниво и на браншовото колективно договаряне.

Към днешна дата трябва час по-скоро да се отмени административното определяне на минималната работна заплата за

страната и да се премине към нейното договаряне между национално представителните организации на социалните партньори с помощта на съответен механизъм, определящ границите, в които да се договаря МРЗ.

След достигането на определено качествено ново ниво на договарянето на отраслово равнище да се премине към замяната на МРЗ на национално ниво с комплекс от минимални работни заплати, договорени от представителните организации на социалните партньори по икономически дейности.

Данните за изследвания период сочат, че икономическият растеж и оживлението в икономиката водят до окуражаване на икономическите субекти да излизат „на светло“, каквато тенденция се забеляза ясно след 2015 година.

2017 година беше годината на окончателно излизане от финансово-икономическата криза, която се разрази в света през 2010 година. Това се отрази благоприятно по всички направления на развитие на икономиката и инвестиционната активност, включително в страните от ЕС, в частност - в Република България. Случаите на замислени, но неосъществени нови инвестиционни проекти в България, се дължат в най-голяма степен на недостига на човешки ресурси и на квалифицирана работна ръка, а не на негативните ефекти от кризисния период.

Обявеното излизане на Гърция от финансовата криза също беше резултат на работата на гръцкото правителство и на кредиторите през 2017 година, както и на благоприятното отражение на позитивните глобални икономически тенденции върху отворена икономика като гръцката. Подобни факти имат знаков характер за общата оценка и масовото

възприемане на икономическата ситуация на европейския континент като цяло и до някаква степен и в глобален план.

Страхът от нова, очаквана или неочаквана криза, определено не беше сред сериозните стресогенни фактори през 2018 година. Но съществуването на подобно очакване, съществуването на убеденост в неизбежността на избухването на някаква нова криза е реалност. Натрупването на събития, за които ще стане дума по-долу, може да превърне това очакване и безпокойство в генератор на негативни нагласи и настроения сред бизнеса и в двигател на действия в областта на лошите практики, включително и на движение в посока към сивата икономика. Това, което не беше фактор през 2018 година, може да има много по-сериозно отражение през 2019 година и през следващите години.

Особеността на ситуацията в ЕС през 2017 година като цяло може да се характеризира с една широко споделяна сред политолозите оценка – в момента ЕС се радва на икономически растеж на фона на определена политическа нестабилност. Въпреки че изборите в Нидерландия и Франция прекъснаха в определена степен популистката вълна и разумните про-европейски сили взеха реванш срещу националпопулистите, евроскептичните консерватори и всевъзможните политически спекуланти, паразитиращи върху бежанската криза, остават сериозни огнища на политическо напрежение.

През втората половина на 2018 година, както и в момента, притесненията идват преди всичко от Италия, където ситуацията е натоварена с висока степен на неопределеност и несигурност. Отношенията на ЕС с някои страни членки като Унгария и Полша също са напрегнати и създават определени политически рискове.

Сътресението от референдума за излизане на Обединеното кралство от ЕС оказва известно негативно влияние върху усещането за сигурност на бизнеса през 2018 година.

Трябва да отчетем съществеността на риска „Брекзит“ за икономиката на ЕС и в частност на България, а оттам - и върху размера на „сивата икономика“ през 2019 година. Към момента на изготвяне на доклада Тереза Мей подаде оставка от ръководството на Консервативната партия и в ход е процедура по избора на нов председател на партията. Избраният председател автоматично става и министър-председател на Обединеното кралство и има реална опасност това да е точно лидерът на „брекзитърите“ Борис Джонсън. След унижителното и направо катастрофално поражение, претърпяно от консерваторите на европейските избори, може да се очаква, че Борис Джонсън и хората около него ще бъдат много силно мотивирани да осъществят „Брекзита“ до край, дори и без сделка, което би се отразило крайно негативно и на двете страни – ЕС и Великобритания.

Макар и временно „укротено“ излизането на Обединеното кралство от ЕС си остава постоянен потенциален смутител на спокойствието и източник на тревоги за предприемачите и инвеститорите.

Вън от всякакво съмнение е, че редица проблеми като намаляването на приходите в бюджета на ЕС поради излизането на Обединеното кралство; неуредиците около границата между Обединеното кралство (Северна Ирландия) и Република Ирландия (Ейре) и други подобни ефекти от „Брекзит“ и съпътстващи проблеми могат да се отразят неблагоприятно на общия психологически фон на правенето на бизнес в ЕС, а оттам - и върху България. Известно време те бяха разглеждани от предприемачите като потенциални проблеми, но моментът на настъпването на проблемите сякаш приближава с по-големи крачки от досегашните.

През 2017 година бизнесът чу далечния тътен на бурята на търговската война, която започна да се разразява през 2018 година. Тогава, обаче, очакването беше, че ефектите от търговската конфронтация на президента на САЩ Доналд Тръмп със страните от Северна Америка – Канада и Мексико, с тези от азиатския континент – на първо място с Китай и не на последно място - с ЕС, ще се отразят върху нивото на неформалната икономика през 2018 година, а вероятно и за 2019 година.

Избухващите на приливи и отливи конфронтации на полето на търговията нямаха голямо отражение върху размера на сивата икономика в България през 2018 година. Безпокойство, обаче, буди задълбочаването на набиращите скорост търговски войни, както и конфронтацията на американската администрация (и не само на нея) с “Huawei”, сравнена с „падането на технологична желязна завеса“, и конфронтацията, свързана с търговските аспекти на прилагането на „ядрената сделка“ с Иран.

Тези събития имат значителен деструктивен заряд и трябва да бъдат отчитани в контекста на подготовката за евентуални „изненади“ в областта на разрастването на „сивата икономика“.

България трябва да е готова за много по-драматични обрати, предизвикани от конфронтацията в световната търговия и трябва да има планове за реакция в техния контекст.

Положително отражение върху настроенията на бизнеса имаше и разумната политика на правителството по отношение на влизането в „чакалнята на еврозоната“. Единомислието между управляващото мнозинство и бизнеса по този въпрос беше един от факторите за стабилност и относително спокойствие сред предприемачите.

Можем само да се надяваме, че правителството ще запази тази линия на поведение. Управляващото мнозинство трябва да продължи похода към

еврозоната, а отговорната част от опозицията (парламентарна и извънпарламентарна) трябва да го подкрепи в това начинание.

Изявленията на управляващите и особено на министър-председателя за ясен курс към влизане в ERM-2 като попътна спирка към еврозоната, както и ясно заявения стремеж за присъединяването ни към ОИСР, имаха много благоприятен ефект върху общите нагласи на бизнеса, в частност върху „изсветляването“ на икономическите дейности.

Ако, обаче, станем свидетели на разколебаване, забавяне или отлагане на подаване на искането за присъединяване към ERM-2, това със сигурност ще бъде неблагоприятен сигнал, който ще се отрази негативно на бизнес средата и съответно ще даде обратен тласък на икономическите субекти към сивата икономика.

Ескалацията на войната в Сирия, тежката интернационализация на конфликта, преминаването от „прокси война“ към преки сблъсъци между водещите регионални и глобални фактори бяха сред неблагоприятните мотиви, които генерираха страхове и усещане за нестабилност през 2017 година. Войната в Сирия беше сред основните външни фактори, тласкащи настроенията и нагласите на бизнеса към неформалния сектор. През 2018 година и през първата половина на 2019 година можем само да констатираме със съжаление, че конфликтът в Сирия се задълбочи. Той буквално е „бременен“ с нови възможни сблъсъци и конфронтации на все по-високо равнище в пространствената йерархия. Сблъсъкът бавно, но устойчиво еволюира от регионален към глобален, или поне към силно разширен регионален конфликт.

Тлеещият конфликт в Източна Украйна – в Донецка и Луганска област не беше сред стресогенните фактори за бизнеса. Едновременно с това, продължаващите санкции от страна на ЕС спрямо Русия и съответните

асиметрични контра-санкции не спират да нанасят щети на европейските икономики и в значителна степен - на българската икономика. От гледна точка на растежа на икономиката и на борбата със сивата икономика отражението на санкциите си остава негативно.

От своя страна, политическата и икономическата ситуация в съседна Турция, която е важен търговски партньор на България, се влошава.

Всички тези факти могат да имат доста неблагоприятно отражение върху нагласите и настроенята на предприемачите и инвеститорите през втората половина на 2019 година и могат да станат реален фактор, подклаждащ в определена степен тежненията към бягство в „сивия сектор“.

Вече девет години функционира Националният център за ограничаване и превенция на неформалната икономика „Икономиката на светло“, изграден в изпълнение на проекта „Ограничаване и превенция на неформалната икономика“. През целия разглеждан период той планира и осъществява действия по ограничаване и превенция на неформалната икономика чрез осигуряване на синергия между действията на заинтересованите страни, набира и поддържа информация по проблема, предоставя обучения и консултации, поддържа и актуализира базата данни за изчисляване на Композитния индекс „Икономика на светло“.

Националният център продължава работата си и след приключването на проекта и по този начин създава устойчивост на постигнатите в рамките на проекта резултати и спомага за постигането на все повече успехи в борбата срещу неформалната икономика.

През изминалите години Националният център проведе поредица от масирани национални и регионални медийни информационни кампании; проведе обучения на работодатели, на работници и служители и граждани;

публикува аналитични и информационни материали; поддържа Национална гореща телефонна линия и предоставя консултации.

В НЦ “Икономика на светло“ е натрупана огромна емпирична база и това дава възможност за установяване на динамиката и тенденциите в обхвата и проявленията на неформалната икономика в България и за прецизно планиране и изпълнение на стратегически действия по нейното ограничаване и превенция.

Както вече беше подчертано, дейността във всички изброени насоки се поддържа устойчиво и след приключването на проекта. Нещо повече – всички дейности, извършвани през годините, имат кумулативното действие и синергия, която засилва ефекта им с всяка изминала година. Всичко това допринася за „изсветляването“ на икономиката.

След като станаха ясни данните за размера на Композитния индекс за 2018 година, вече е безспорно, че за периода 2010 –2018 година като цяло се наблюдава трайно повишаване на Индекса – нараства делът на „светлата“ икономика. Нещо повече – през 2018 година е поставен рекорд за дела на светлата икономика. Този резултат наистина би трябвало да ни вдъхва оптимизъм, защото става дума за деветгодишен период, почти за един икономически цикъл.

Едновременно с това, не бива да се губят от поглед традиционните и особено нововъзникващите рискове и заплахи от тласкане на предприемачите към „бягство в сивия сектор“. В много случаи възникването на тези рискове и заплахи е предвидимо и има възможности за превантивна реакция.

Както и досега сравнения в международен план не са обект на доклада за актуализация на Композитния индекс, но въпреки това отново може да се напомни, че според данните на Eurofound и констатациите в последния

доклад в рамките на Европейския семестър от юни 2019 г., България все още е страна с висок дял на „сива“ икономика в рамките на Европейския съюз.

Въз основа на данните от отделните показатели на Индекса като най-разпространени и най-проблемни прояви на неформалната икономика през 2018 година се очертават: трудовите правоотношения; корупцията и непрозрачността при избора на изпълнители на обществени поръчки; неиздаването на касови бонове в сферата на услугите. Именно на тях следва да се обърне по-голямо внимание при планирането и осъществяването на бъдещите действия за ограничаване и превенция на неформалната икономика.

2. Нови данни и актуализирани показатели

Актуализацията на Композитния индекс „Икономика на светло“ за 2018 година включи и ревизия на един от най-важните показатели от статистическия компонент със значителна тежест - на показателя „ДДС“, както и на показателя „Външна търговия“. Тези промени обаче не обръщат тренда в движението на Индекса и профилът на неговата динамика се запазва.

През 2014 година показателят „ДДС“ претърпя промени поради генералната ревизия на стойностите на БВП и неговите компоненти след 1995 година, извършена от НСИ. В резултат на тази ревизия потреблението на домакинствата като компонент на БВП от гледна точка на разходите за крайни стоки и услуги също търпи изменения в посока завишаване с 2 – 4 % годишно. Причината е, че към този показател се добавят по-прецизни оценки за потреблението на жилища и гаражи, като и оценки за услуги, свързани с „проституция“ и „наркотици“, каквито до този момент не са били включвани в размера на БВП.

През 2015 година бяха публикувани нови ревизии на данните за БВП и ДДС, което отново промени стойностите на подиндекса „ДДС“ за всички минали години.

През 2016, 2017 и 2018 година отново бяха ревизирани данните от НСИ за крайните потребителски разходи на домакинствата и за условно начислената рента на жилищата, заемани от собствениците им, както и социалните трансфери в натура, извършвани чрез пазарни производители от "Държавно управление", което доведе до нова промяна на стойностите на подиндекса за всички минали години.

През 2017 и 2018 година бяха ревизирани данните за външната търговия със страни от ЕС и със страни извън ЕС, които отново доведоха до незначителни промени в стойностите на Композитния индекс за минали години.

Резултатите от актуализацията на отделните показатели са представени в Таблица 1. В нея след наименованието на всеки показател са показани по пет числа, които са съответно: теглото, с което показателят участва в Композитния индекс; стойността на показателя и стойността на показателя след претегляне съответно за 2017 година и 2018 година (след настоящата актуализация).

Таблица 1.

Стойности на Композитния индекс за 2017 и 2018 година

Композитен индекс "Икономика на светло"	2017 г.		2018 г.		
	74,55		79,10		
	Тегло	Стойност	Претеглена стойност	Претеглена стойност	
<i>Статистически компонент</i>	<i>50,00%</i>		<i>39,35</i>	<i>43,75</i>	
Пари/Широки пари	20,00%	72.08	14.42	93.77	18.75
ДДС	15,00%	89.27	13.39	90.50	13.58
Неформално заети	5,00%	59.29	2.96	60.45	3.02

Акцизи	5,00%		4.42		4.50
Тютюневи изделия	2,50%	78.68	1.97	81.45	2.04
Алкохол	2,50%	98.14	2.45	98.58	2.46
Външна търговия	5,00%		4.16		3.89
ЕС	3,25%	91.78	2.98	84.26	2.74
извън ЕС	1,75%	67.25	1.18	65.98	1.15
Социологически компонент	50,00%		35.20		35.20
<i>Търговски дружества</i>	<i>30,00%</i>		<i>21.68</i>		<i>21.79</i>
Пазар на труд	3,34%		2.20		2.21
Работа с договори	1,67%	73.00	1.,22	73.40	1,22
Работа с договори на пълно възнаграждение	1,67%	58.80	0.98	59.40	0.99
Пълно отчитане на реализираната продукция	3,34%	71.50	2.38	71.60	2.39
Легален внос и износ	3,34%	76.40	2.55	76.30	2.54
Коректно деклариране на мита и данъци	3,34%	76.20	2.54	76.70	2.56
Коректно възстановяване на ДДС	3,34%	79.80	2.66	80.10	2.67
Коректно провеждане на обществени поръчки, лицензионни и разрешителни процедури	3,34%	57.90	1.93	56.80	1.89
Разплащане по банков път	3,34%		2.84		2.86
Между фирми	1,67%	83.20	1.39	83.80	1.40
На работници и служители	1,67%	86.90	1.45	87.90	1.47
Наличие на система за качество	3,34%	62.80	2.09	63.30	2.11
Дял на светлата икономика	3,34%	74.80	2.49	76.60	2.55
<i>Работници и служители</i>	<i>20,00%</i>		<i>13.52</i>		<i>13.56</i>
Пазар на труд	6,70%		4.83		4.82
Основна работа с договор	1,70%	77.10	1.29	77.50	1.29
Основна работа с договор на пълно възнаграждение	1,70%	36.80	0.61	37.20	0.62
Допълнителна работа с договор	1,70%	93.30	1.56	92.80	1.55
Допълнителна работа с договор на пълно възнаграждение	1,70%	82.80	1.38	81.70	1.36
Пазар на потребителски блага	6,70%		4.28		4.31
Издаване на касови бележки за стоки	3,30%	85.80	2.86	86.20	2.87
Издаване на касови бележки за услуги	3,30%	42.60	1.42	43.10	1.44
Коректно деклариране на данъци върху доходите на физическите лица	6,70%	66.10	4.41	66.50	4.43

3. Статистически компонент

3.1. Промени в стойностите на отделните показатели

Статистическият компонент включва общо седем показателя. От тях два показателя спадат, а пет повишават нивото си през 2018 година спрямо 2017 година.

Намаляващите показатели за 2018 година са: “Външна търговия – ЕС” и „Външна търговия – извън ЕС“. Нарастващите показатели са: „Пари/Широки пари“, “ДДС”, „Неформално заети“, „Акцизи – тютюневи изделия“ и „Акцизи - алкохол“.

Като краен нетен резултат се наблюдава значително нарастване на стойността на статистическия компонент за 2018 година, т.е. „изсветляване“ на икономиката.

През 2018 година най-голям ръст отчита подиндексът “Пари/широки пари“. Причините за този резултат са няколко: по-бавен темп на нарастване на паричната база в сравнение с ръста на икономиката (през 2018 година според данни на НСИ БВП на България расте с 3,1 %), банкова стабилност, ограничаване на разплащанията в брой и увеличаване на безкасовите разплащания, намаляване на brutния външен дълг и други.

Увеличение с 0,19 единици след претегляне се наблюдава при показателя „ДДС“. Трябва да се подчертае, че Министерството на финансите, правителството и съвсем не на последно място – законодателят – Народното събрание осъществиха поредица от действия за подобряване и усъвършенстване на режима на облагане с ДДС. Заслужава още един път да се акцентира върху увеличената събираемост на косвения данък от страна на НАП.

През 2018 година несъществен ръст (с 0,06 единици след претегляне) се наблюдава при показателя „Неформално заети“. През 2018 година разликата между заетите лица (15 + години), отчетени от НСИ, се увеличава с 2 400 души в сравнение с броя им през 2017 година. Осигурените заети лица (15 + години), отчетени от НОИ, се увеличава с 9 400 лица, което е индикация за „изсветляване“ на неформалните отношения на пазара на труда.

Задълбоченият анализ показва, че през 2018 година продължава да се наблюдава натиск върху пазара на труда, който ще продължи през следващите години и е възможно да се отрази на подиндекса, като доведе до неговото намаляване. Причините за това са добре познати: продължаващото непропорционално увеличение на минималната работна заплата, което вече бе подробно разгледано; продължаващата несигурност, свързана с пенсионноосигурителните отношения. Липсата на ясна, директна и неизкривена или орязана връзка между осигурителен доход и получавана пенсия в бъдещето при първия стълб си остава непроменена, което по никакъв начин не насърчава заетите да се осигуряват.

Известно негативно влияние вероятно продължават да оказват споровете около „втория (капиталопокривен) стълб“, който единствено осъществява пряка връзка между размер на осигуровките и размер на получената пенсия. Публичните дебати около втория стълб създават усещане за несигурност и безпокойство сред осигурените.

Сравнително високият дял на младежката безработица остава и през 2018 година. Групата на младите си остава много уязвима от неформални практики поради по-малкия житейски опит и непознаване на Кодекса на труда и Кодекса за социално осигуряване. Съществена роля играе и голямата отдалеченост във времето на евентуалните ползи от социално-осигурителната система и свързаната с това и с несекващите публични и политически дебати неопределеност.

През 2018 година отново ръст наблюдаваме в подиндексите „Акцизи – тютюневи изделия“ и „Акцизи-Алкохол“. Причини за това са подобрената контролна дейност на Агенция “Митници“ и Националната агенция по приходите и най-вече - засилените проверки и при производителите, и при търговците на акцизните стоки.

Влияние върху подиндекс “Акцизи-тютюневи изделия“ е оказало и изменението от началото на 2018 година на специфичната ставка на акциза от 101 лв. на 109 лв. за 1 000 къса и намалението на пропорционалната ставка на акциза от 27 % на 25 %, което доведе до поскъпване на цигарите в някои ценови сегмента за сметка на други. През 2018 г. беше увеличен и акцизът върху бездимните цигари. Все пак трябва да се отбележи, че през последните години бяха направени много усилия и беше отчетен съществен напредък за пресичане на контрабандните канали и намаляване на търговията с цигари без бандероли. В резултат - в България се отчита един от най-ниските проценти на търговия с контрабандни цигари, сравнено с другите европейски страни и със средното равнище за Европа. Усилията в тази посока, обаче, трябва да продължат, защото постигнатото много лесно може да бъде пропиляно в случай на „отпускане“ сред компетентните органи.

Показателите „Външна търговия – ЕС“ и „Външна търговия – извън ЕС“ намаляват през 2018 г. (съответно с 0.24 и 0.02 единици след претегляне). Тук трябва да се отчете, че източник на данни за изчисляване на показателя „Външна търговия – ЕС“ е базата данни COMEXT, която се предоставя от Евростат и данните от статистическите бюра на Турция, Украйна, Република Северна Македония, които се съпоставят и сравняват с данните за „Външна търговия“, предоставени от НСИ на България. Към настоящия момент използваните данни и всички източници са предварителни и практиката показва, че е възможно при преизчисляване на подиндекса резултатите да претърпят значителна промяна, включително обръщане на тенденцията.

Трябва да се отчете и положителното влияние на „звеното за фискален контрол“, работещо с мобилни екипи, към Националната агенция по

приходите (НАП). Служителите в него могат да проверяват камиони, които превозват високорискови стоки, и да им поставят пломби и GPS-и. Данъчните служители правят проверки на превозваната стока, а също и присъстват в складовете при разтоварването ѝ. През 2018 година беше актуализиран и разширен списъка на рисковите стоки, което несъмнено доведе до ограничаване на контрабандата и неформалните практики.

4. Социологически компонент

През 2018 година стойността на социологическият компонент е 35.35 пункта, което означава, че се запазва тенденцията на подобряване на усещанията на работодателите и на работниците и служителите относно размера на неформалната икономика. По този начин размерът на социологическия компонент за 2018 година е най-високият, изчислен до момента от 2010 година насам (повишение с 15 % спрямо нивото от 2010 година). Това повишаване означава, че социологическият компонент, макар и в по-малка степен от статистическия, отчита по-високо ниво на „светла“ икономика, като се потвърждава тенденцията за постоянно и равномерно покачване на този компонент от 2010 година насам.

4.1. Търговски дружества

Показателите, отразяващи оценката на бизнеса за процесите в неформалната икономика, са единадесет. Девет показателя растат през 2018 година спрямо 2017 година, а два - намаляват. Това означава, че бизнесът оценява положително относителното подобряване на икономическата среда, дължащо се на „свиване“ на неформалната икономика, т. е. част от икономиката е „изсветляла“.

Показателят “Разплащане по банков път на работници и служители” продължава да расте, най-вероятно поради повишаване на финансовата култура на работниците и служителите във връзка с цифровизацията и естественото разширяване на дела на електронни транзакции в България и внедряването на редица нови продукти и услуги в тази област, като например разширяването на безконтактните плащания.

Като проблемни области следва да се разглеждат отново сферата на обществените поръчки и лицензионните и разрешителните процедури. Това е един от подиндексите, който за поредна година намалява своята стойност. Динамиката му заслужава внимание, поради продължаващите проблеми с обществените поръчки - както по отношение на усвояването на средствата от ЕСИФ, така и на средствата, разходвани през държавния бюджет. Негативно влияние върху резултатите на този показател несъмнено са оказали медийните публикации и коментари относно множество обществени поръчки, поради съмнения за нарушения и корупция. Социологическото проучване сред бизнеса и работниците и служителите беше извършено в разгара на скандалите: „Апартамент гейт“ и „къщи за тъщи“, което също отчитаме като фактор, оказал влияние върху нагласите и отговорите на респондентите.

Разликите между стойностите на отделните показатели очертават областите, в които са нужни повече усилия за противодействие на сивата икономика. Тези области според представителите на бизнеса са преди всичко свързани с необходимостта от ограничаване на работата с фиктивни договори, подобряване на прозрачността и гарантирането на реална конкуренция при провеждането на обществените поръчки и разрешителните и лицензионните режими.

4.2. Работници и служители

Показателите, отразяващи мненията на работниците и служителите, са седем. През 2018 година пет показателя се покачват, а два - намаляват. В резултат на което общата стойност на тази група индикатори расте - от 13,52 за 2017 година на 13,56 за 2018 година. Според икономически активната част на населението има подобряване на икономическата среда от гледна точка намаляване на неформалната икономика. От трите показателя, които растат, с по-голямо увеличение се отличават: „Издаване на касови бележки за услуги” и „Коректно деклариране на данъци върху доходите на физическите лица“. Несъмнено благоприятен ефект за промяна в нагласите и усещанията на работниците и служителите относно коректното деклариране на данъците и издаването на касови бележки са допринесли медийните кампании на НАП в периода за подаване на данъчни декларации, както и проведената през 2018 година лотария с касови бележки.

Показателите, чиято стойност намалява през 2018 година, са: „Допълнителна работа с договор“ и „Допълнителна работа с договор на пълно възнаграждение“. Най-вероятна причина за тези явления е отново натискът върху заетостта на нискоквалифицираните работници и служители, оказан от административното и несъразмерно увеличение на МРЗ, което е създавало в икономически активното население усещане за „посивяване“ на ситуацията на пазара на труда.

5. Основни изводи

Композитният индекс „Икономика на светло“ за 2018 година отчита увеличение на стойността си с 4,55 пункта (79,10 през 2018 година срещу 74,55 през 2017 година). Анализирайки изменението на двата компонента на Композитния индекс, може да се направи извода, че повишаването на

стойността му се дължи в по-голяма степен на обективни положителни явления и процеси в икономиката, които се отчитат от статистическия подиндекс, и в по-малка степен - на положителна промяна в оценките на бизнеса и работниците и служителите за динамиката и дела на неформалната икономика, което се отчита от социологическия подиндекс на Композитния индекс.

Увеличението на стойността на статистическия индекс отчита подобрение в почти всички сфери на наблюдение на „сивата“ икономика. Намаление се отчита единствено в подиндекса “Външна търговия“, което, както беше посочено по-горе, може да се дължи на предварителния характер на данните.

Увеличението, макар и в по-малка степен, на стойността на социологическия компонент се обяснява с повишаването на общата икономическа стабилност през 2018 година, което е по-силно усетено от работодателите, чиято оценка отбелязва ръст с 0,11 единици, докато оценките на работниците и служителите увеличават стойността на своя дял от социологическия компонент с 0,04 единици.

Заключение:

Основните причини за положителните тенденции в изменението на Композитния индекс „Икономиката на светло“ през 2018 година са два вида:

Вътрешни причини:

- Финансовата и икономическата стабилност на страната;
- Предприетите нови мерки за подобряване на бизнес средата и за ограничаване на неформалната икономика;
- Последователността на правителството в комуникацията му с бизнеса по ключови въпроси.

Външни причини:

- Излизането на световната икономиката от финансовата и икономическа криза и свързаното с това нарастване на обема на износа на Република България;
- Общо намаляване на интензивността на основните стресогенни фактори, които създават негативни психологически нагласи сред бизнеса и тласкат предприемачите към бягство в неформалната икономика;
- Отсъствието на миграционен натиск по границите на България.

Основните причини, задържащи положителните тенденции в разрастването на икономиката, работеща „на светло” и съответно – на Композитния индекс „Икономиката на светло” през 2018 (вече с поглед към 2019) година, също могат да бъдат разделени на вътрешни и външни.

Вътрешните са:

- Липса на реформи или недостатъчни реформи в ключови сектори като здравеопазване, защита на конкуренцията, правосъдие, вътрешен ред и сигурност;
- Както през 2017, така и през 2018 година, неблагоприятно си остава влиянието на състоянието на образованието (в това число – финансовото) и изключително мъчителното придвижване на реформите на пазара на труда. Липсата на всякаква работна ръка и особено – на квалифицирана, продължава да е проблем номер едно на българските предприемачи;
- Преговорите между социалните партньори за договарянето на прозрачен и честен механизъм за определяне на минималната месечна работна заплата са напълно блокирани. Осъществяването

в началото на 2018 година ново рязко административно повишаване на минималната работна заплата доведе до избуяване на нови „сиви” практики сред нискоквалифицираните работници и служители и сред икономическите дейности с по-ниско средно ниво на заплащане. Запазиха се и възникналите дисбаланси между възнагражденията на нискоквалифицираните работници и възнагражденията на работниците и служителите със средно ниво на квалификация. Абсолютно същият беше ефектът от повишенията през 2017 и 2019 година, като на хоризонта се е задало ново необосновано, неподчиняващо се на неоспорима икономическа логика, увеличение на МРЗ.

Външните са:

- Безпокойството от назряващите търговски конфликти между САЩ и Китай и съответно - между САЩ и ЕС (които впоследствие ескалираха през 2019 година). Липсата на предвидимост (на пръв поглед) в поведението на президента на САЩ Доналд Тръмп. Особено обезпокоителни са конфронтациите около „технологичната желязна завеса“ и около търговските измерения на прилагането на „ядрената сделка с Иран“;
- Задълбочаващата се политическа и икономическа криза в Турция и конфликтите в Сирия и Украйна също могат да станат генератор на разрастване на „сивата икономика“;
- Продължаващите санкции на ЕС срещу Русия и съответните асиметрични контрасанкции.